

Knihovna jako instituce národní

Jiří Mahen
&
Tomáš Kubíček

Křtiny
2019

Knihovna je vzdělávací instituce s významem národním – TGM

- Každý pracuje nejlépe k lepší svobodě národu, který pomáhá rozmnožovati jeho vnitřní sílu (Karel Havlíček Borovský)
- „také nutno jest, aby se knihoven zařizovalo co nejvíce aby pak do nich nejen belletrie, ale i vědecká literatura se kupovala; není dosti, naučiti národ čísti, ale musí se mu také četivo dávati“ (*Jak zvelebovati naši literaturu naukovou*, 1885)
- „budtež při sdělávání rozpočtů svých pamětlivi, že zřizování knihoven obecních náleží k nejnaléhavějším potřebám a nejpilnějším povinnostem našim národním“ (*Ve prospěch českého čtení*. Prohlášení koncipované TGM, Athenaeum: listy pro literaturu a kritiku vědeckou. Prosinec 1885)

Knihovna je vzdělávací instituce s významem národním - TGM

- Potřebujeme knihovny, a to nejen knihovny veliké a v některých málo centrech, nýbrž co možná v každé vesnici, a vlastně každý jednatlivec má mít svou vlastní osobní knihovničku.“ Několik poznámek k problému výchování dorostlých. (In: Masarykův lid. Praha: Ústřední škola dělnická, 1935)
- na knihovníky je třeba pohlížet jako na „strážce duchovní svobody“, jejichž poslání je „býti pevnou a věrnou zbraní demokracie a skutečností jejího kulturního ideálu“. Knihovník má organizovat výměnu názorů mezi čtenáři a zajišťovat jejich pokračující vzdělání. (Jan ŠNOBR [knihovník MLV]: *Knihovníci nejmenších knihoven a čtenáři*. In: Masarykův lid. Praha: Ústřední škola dělnická, 1935)

lidov ýchova

- Lidovou výchovou je v první republice nam ířena na praktickou výchovně-vzdělavací činnost dospělých
- Lidová výchova je *vzr ůst lidské duše po všech jejích stránkách*
(Alois Zbavitel, Osvěta a lidová výchova, 1936)
- „Dřív e jsme byli poddanými státu, nyní jsme občany jeho... Ve státě republikánském je veřejná péče státu o občanskou, tedy i politickou výchovu lidu významným kritériem, významnou značkou rozdílu mezi starým a novým zřízením státním, je pokrokem ve vývoji lidstva... Nyní budeme prostředkem osvědčeným v době poroby: osvětou utužovati svou politickou svobodu. Lid, který je dnes státem, nesmí býti pro život v republikánském státě h ůře vzdělán než šlechta v monarchistickém státě.“ (Antonín Matula, Lidová výchova u nás, 1921)

Knihovny patřily mezi základní stavební kámen organizační struktury lidové výchovy

- *Masarykův lidovýchovný ústav* (MLV, zal. 1925, předchůdcem byl Osvětový svaz). Masarykův lidovýchovný ústav spolupracoval s Ministerstvem školství a národní osvěty. Ústav sloužil jako metodické centrum pro lidovou výchovu. Zakládající organizace: **Dělnická akademie, Matice slovenská, Svobodného učení selské a Ústřední škola dělnické**
- **Odbor literární (knihovní)** při MLV
- řídil výběr knih a jejich rozesílání knihovnám
- opatřoval je informačními recenzemi
- zveřejňoval seznamy vhodné četby
- měl na starosti zakládání a organizaci putovních knihoven
- vydával příručky pro knihovníky
- obstarával literární přednášky,
- dotazníkovou formou prováděl výzkum psychologie čtenářů

Dotazníkové šetření Jiřího Mahena 1928 - otázky

- Jak hodnotíte tempo (současný stav) vývoje veřejných knihoven?
- Jak udržet čtenáře v knihovnách?
- Pracuje síť knihoven ve prospěch všech občanů?
- Spolupracují knihovny se školami?
- Pracují knihovny pro tvůrčí činnost v národě?

Jak hodnotíte tempo (současný stav) vývoje veřejných knihoven?

- Zákony o knihovnách a o kursech občanské výchovy vznikly z revolučního myšlení, že nové poměry vyžadují **převýchovy občanstva** a to bylo jejich první poslání.
- Knihovny se tedy zakládaly s určením, že budou doplňovati a **rozšiřovati vzdělání** obyvatelstva (...) daleko spíše se posuzují jako zřízení k levnému ba bezplatnému získání zábavné četby pro ukrácení chvíle, než jako **ústavy s** určitým posláním **výchovným**.
- Pravdou jest, že výsledky činnosti knihoven nejsou takové, jaké by mohli býti, kdyby bylo dáno knihovnám to, co je nezbytnou podmínkou náležité výkonnosti **instituce** takového **výchovného významu**.
- Možno říci, že vývoj veřejných knihoven je pozoruhodný. Netřeba vyzdvihovati **veliký vychovatelský i vzdělavatelský úkol**, který sám knihovní zákon veřejným knihovnám ukládá, neboť tento úkol je zachycen ve statistických číslicích a vykazuje nesporně **nejúspěšnější práci ze všech osvětových institucí**.
- Veřejná knihovna by měla být chloubou a starostí našich měst.
- Lidovýchovné určení veřejné knihovny žádá takové hojnosti a všestrannosti takového uspořádání a propagace, aby kniha našla pravé čtenáře, k jejichž **zlidštění – tj. rozvinutí duševních schopností** k osobnímu štěstí a dobru celku – by platně přispěla.
- Nepodařilo se nám dosud vsugerovati přesvědčení, že **knihovna jest v první řadě povolána řídití kulturní život** obce a že před všemi ostatními institucemi jest k tomu na prvním místě legitimována.

Mahenův závěr:

- **Veřejné knihovny nemají dosti knih a nemohou proto provádět propagandu (*tj. lidovýchovu či osvětu*), jaká se provádí tam, kde je zejména dostatek novinek. Sociální poslání knihoven je skoro znemožněno.**

Jak udržet čtenáře v knihovnách?

- Máme poměrně pěkný vzrůst, přesto nás nemůže úplně uspokojit, protože **máme málo čtenářů**. Počet čtenářů nedá se však vyjádřit pevným číslem jako jinde vzhledem k počtu obyvatel. Jeden čtenář z našeho města připadá na 20 obyvatelů a to nám nestačí.
- O úplném vybavení knihoven, jak o něm mluví prováděcí nařízení v zákonu o veřejných knihovnách, těžko nepsat satiru. Zase pozorujeme, že je tu na všech stránkách **plno kompromisních věcí**. Jsou knihovny, které mají půjčovny, jež vlastně nejsou půjčovnami. Jsou veřejné čítárny, které by byly paskvilem i na staré čítárny spolkové. Naučná oddělení se doplňuje jenom časem, když zbude **trochu peněz**. O dětských čítárnách se většinou jenom debatuje. Stížnosti na tyto kompromisní věci by mohly jít opravdu do nekonečna a jsou knihovníci, kteří už se stydí o tom všem mluvit, neboť není vlastně, kdo by jim pomohl.
- Jsme nervózní. Na mnohých místech **vykazujeme malé pokroky**, za něž však nějak nemůžeme. Tak zvané lepší vrstvy udržují si doposud namnoze povýšenou distanc vůči knihovně. Přijdou-li tito lidé přece, požadují často pro sebe náročné výjimky. Nesmíme se dát ničím otrávit! I psanec je spokojen se svým osudem, dovedl-li rezignovat.
- Měli bychom pro veřejné knihovny ve veřejnosti **vzbuditi myšlenku „první pomoci“**. Kde mám hledat první poučení o čemkoliv, s čím si nevím rady? Reflexivně by se mělo ozvat: v knihovně! Tam půjde o radu jistě dělník, neboť musí býti jedenkrát vytrzen z politicko-orthodoxního ovzduší stranické osleposti, z pesimistického zakletí života vůbec. Musí mu býti **otevřeno všechno zázračně krásné**, leč jemu dosud zahalované bohatství tohoto světa. Nepopřeme, že **výchova neutrální knihovnou** utupuje a otírá ostří zaryté politické nesnášenlivosti.
- Snažíme se čtenáře všemožně získat, ale **propaganda**, kterou chceme mít co nejlacinější, **nestačí**. Vykazujeme pravidelně měsíčně v místních listech, z nichž však některé nemají pro naše kratoučké zprávy dosti místa, číslice čtenářů a výpůjček. Zabýváme se myšlenkou stálého plakátu, ačkoliv zase máme strach, abychom snad nepřilákali najednou nových lidí do knihoven příliš mnoho...
- Veřejná knihovny už tím dělá mnoho, že pečuje značnou měrou o ušlechtilé využití volných chvil obyvatelstva, aby mnozí nepropadli špatným vlivům nebo ledajakému životu. Takto **ušlechtilá četba mnohého zušlechťí a pak možno i nenápadně řídití a vésti jeho výchovu a vychovati jej v lepšího i vzdělanějšího člověka**.
- Naše **veřejné knihovny budou muset jít ven z půjčoven a mezi národ!** Veřejné knihovny by měly dostávat zvláštní dotaci na přenesenou působnost a zakročovati v sirotčincích i chudobincích, v nemocnicích i vyučovacích ústavech, ve věznicích.

Mahenův závěr:

- **Veřejné knihovny nemají dostatek knih a většinou nestačí návalu čtenářů. Starý knižní materiál bude nutno nahradit novým, kterým si knihovny musí čtenáře udržet. Knihovny žádají doplňovací soubory od okresních knihoven a zvýšení dotace. Ukázalo se, že bez poplatků nemohla veřejná knihovna fungovat. Knihovny musí najít širší základnu své existenci a bylo by dobře, kdyby ji v nejbližších letech našly např. v knihovnách dělnických.**

Pracuje síť knihoven ve prospěch všech občanů?

- Že má veřejná knihovna svoje velmi pěkné **sociální poslání**, o tom nemůže být sporu. Veřejná knihovna **měla by být „velkou zásobárnou myšlenek pro všechny“**.
- Ve vzdělávání obecném mají veřejné knihovny poslání průbojné. Zjednávají dispozice k prohloubení duševního života lidu. Vedou jej **do první třídy školy ducha**.
- Můžeme vidět to, že se neutíká od původního ustanovení zákona, že knihovna musí být v každé obci. Naopak dbá se toho, aby tam byla, aby získávala čtenáře a rostla. Jestliže by nebylo možno nijak způsobit, aby se vývoj nejmenších knihoven dál úměrně k potřebě čtenářů, budou se při knihovnách městských zřizovat **zásobní oddělení pro tyto malé obce**. Městský knihovník by dbal na odborný dozor v okrese a sbíral statistický materiál z okresu pro nadřízené úřady a byl jím vůbec odpověden za stav věcí na okrese.
- U moderního knihovníka nelze také podceňovat stavovskou organizaci; má o ní vědět a stále pro ni pracovat s vědomím, že tím pracuje jak pro společnou věc knihovnictví, tak také pro svou knihovnu. Knihovníci mají tvořit opravdu knihovnickou společnost, kde řeší společné zájmy. U nás se hodně pracuje na vlastní pěst v úzkém obzoru čtyř stěn knihovny. Moderní knihovník musí se otevřít nejen pro domácí společný ruch, ale vidět také za hranice, nejen ve vlastní odborné literatuře, ale v kultuře vůbec, neboť to je svět, který chce zpřístupnit svým čtenářům.
- Je jisté, že **musíme dosáhnout nejprve zabezpečení obecních knihoven, abychom v druhém stadiu mohli uvažovat o knihovnách ústředních**. Není sporu o tom, že ústřední knihovny mohou mít velký význam pro doplňování místních knihoven a pro půjčování na místa, kam kniha jinak proniknout nemůže. **Ale musí to být nejprve dobré místní knihovny s trvalou čtenářskou obcí** – ta si již pak vymůže doplnění knihovny z ústředí. A bude-li si vymáhat tohle, je s to působit k založení a vydržování knihovny okresní nebo jiné a bude to důvod i možnost její existence.
- Teprve tehdy, **až by sociální poslání veřejné knihovny bylo úplně rozpracováno**, mohli bychom mluvit o tom, jak veřejná knihovna vykupuje lidi ze všednosti a jak vlastně učí obecnost čistí. **Dnešní veřejná knihovna je půjčovnou beletrie a to je zlé**, proč se divíme ještě, že se lidé drží průměrné četby, když jim tu průměrnou četbu dáváme, kupujeme ji do nekonečna a nebudujeme vedle ní útvary, které by bojovaly s nadvládou fikce? Proč se ještě divíme, že lidé neustále zanedbávají vlastní slovník, když jim ve veřejných knihovnách neposkytujeme dosti příležitostí, aby se stali inteligentními?

Mahenův závěr:

- **Je tu poměrná spokojenost s dosavadními výsledky, ale spolu s tím určité rozmrzení, že se nepodporuje skutečná práce v knihovnách. Veřejné knihovny nemají dost knih a nemohou proto provádět propagandu novinek, mnoho knihoven má málo čtenářů, neúčelně zařízené místnosti brzdí dílo knihoven.**
- **Veřejní knihovníci by byli rádi, kdyby politikové přemýšleli trochu více o poslání veřejných knihoven. Knihovníci chtějí opravdu provádět sociální poslání knihoven a prohlašují, že by to ani tolik nestálo.**
- (Je třeba konstatovat určitou rozpačitost v odpovědích dobových knihovníků, ne vždy je jasný okruh veřejnosti, kterou mají knihovny oslovit. Rozpaky působí „pro všechny“.)
- (Ale musí tu být nejprve dobré místní knihovny s trvalou čtenářskou obcí – to je důležitý postřeh. Vnímáme potřebnost tohoto kritéria dnes?)

Spolupracují knihovny se školami?

- Účinná spolupráce knihovny se školou a školy s knihovnou je zvláště na venkově pro čilejší prosperitu a rychlejší vývoj knihovny nezbytnou. **Knihovna navazuje na školu ve výuce i ve výchově.** Spolupráce je dána okolností, že **téměř 80 % knihovníků jsou učitelé. Příprava na užívání knihovny ve škole se děje** v hodinách jazyka vyučovacího, v občanské nauce při probírání prostředků sebezvzdělání v době poškolní. Spojovacím členem mezi veřejnou knihovnou a školou je žákovská knihovna školní. Poměr mezi oběma veličinami třeba vyřešit.
- Jde-li nám o výchovu dospělých, není pochyby o tom, že musíme začít u těch malých. Škola se někdy mylně domnívá, že jen ona tu je k tomu, aby vychovávala. To je ovšem omyl: teprve tehdy dosáhneme svého cíle, vychová-li mladé lidi k vědomí, že **výchova je celoživotní proces** a že nelze složit ruce v klín, chceme-li v životě čestně obstát. Právě **učitel jim musí vštípit**, že to, čemu se naučily ve škole, je jen hrst základních a všeobecných poznatků, jejich povolání a celý život že od nich bude žádat více. Kontakt s veřejnou knihovnou je tedy nutný. Učitel má vzít všude věc výchovy pro knihovnu z vnitřního přesvědčení za vlastní a využívat k tomu cele svého osobního styku s mládeží.
- Speciální oddělení pro mládež není možné zřídit ve venkovské knihovně pro nedostatek peněz. Proto se při výběru četby řídíme požadavkem, aby mnohé knihy byly obsahově vhodné nejen dospělému čtenáři, ale aby na mnohé z nich stačila svou duševní kapacitou i mládež od 11 let. Sledujeme tím účel přiblížit dítěti významný pramen jeho **sebezvzdělání v době poškolní.**
- V naší knihovně je mnoho mladých čtenářů a bylo by jich ještě více, kdybychom neměli při vchodu výstražně napsáno, že se půjčuje jen těm, kdo už ukončili 14. rok. Z malých čtenářů, pro něž často rodiče si vypůjčují knihy, se stávají ze školních dětí pak naši čtenáři. Seznáme vždy stopy toho, mluvili-li ve škole učitelé o knihovně, nebo přivedou-li mládež na prohlídku knihovny. Nemáme ani tolik zásob, abychom mohli poptávce mladých čtenářů stačit.
- Dnes máme u nás také podivný poměr mezi učitelem a knihovníkem. Všade jinde je už tento poměr dokonale vysvětlen. **Mezi oběma skupinami, které pracují na výchově národa a připravují nebo provádějí výchovu občanstva, není rivalita, poněvadž žádná být nemůže.** My se k tomu teprve musíme probíjet. Knihovník by měl být pomocníkem učitelstva ve výchově občanstva a učitelstvo by mělo být pomocníkem veřejné knihovny, připravovat mladé občany na cestu do knihovny a na pobyt v ní.

Mahenův závěr:

- **Učitelé i knihovníci se jedenkrát dohodnou o součinnosti škol a knihoven. Bude to velká a záslužná věc a počátek nové epochy ve výchově malých i dospělých.**

Pracují knihovny pro tvůrčí činnost v národě?

- Jako by se dnes již zapomnělo, co může kniha a knihovna znamenat pro **povzbuzení duševní čilosti** národa, tak je teď **málo vůle dát veřejným knihovnám, což jejich jest**, aby svou pravou prací mohly plně rozvíjet. Hlásá se dost, že samostatnost nás postavila před nové úkoly, že plnění těchto úkolů předpokládá vzdělaný národ; je třeba to jen domyslit a dát každému členu národa příležitost, aby se vzdělával. Knihovny k tomu zde jsou.
- Školy dávají základ, který prostě ochraňuje národ od negramotnosti. Jsou však určité životní pravdy, jež si člověk může uvědomit až ve věku mimoškolním. A zejména **v otázce vzdělání musí knihovna zaujímat přední místo**. Především proto, že výchova je celoživotní proces, jak říkají zkušení lidé: život staví člověka před stále nové a nové situace, k jejichž řešení nestačí to málo, co mu poskytuje škola. Za druhé proto, že nelze si představit dokonalejšího myšlenkového bohatství, než jaké je uloženo v knihách.
- **Knihovny zůstanou vždy živým ohniskem lidového vzdělání**, i kdyby vypověděly všechny páky lidovýchovy. Pro jejich všestrannost **neobejde se bez jejich pomoci** záhy žádný podnik osvětový a kulturní. Při své celkové tendenci usilující dokázat, že **život je krásný a že stojí za to, aby byl žit**, knihovny a čítárny rozdmychají bohatství dosud neprobuzených, dřímajících, snad dodnes ani netušených sil a schopností národních.
- Vědomí povinnosti užitečné pracovitosti, důležitost každého jedince v moderním tělese státním, jeho plná platnost a potřebnost, ať již staví kdekoliv, tažení proti příživnictvu vznešenému i mrzáckému, pospolitost složek národních i světových – tak asi bude znít **bojovné volání demokratických knihoven**. Na tomto bodě bude možno již nazvat **poslání knihoven posláním všeobecných univerzit demokracie** a pod tímto zorným úhlem jest již úkol knihoven aspoň třetí umocninou školy.

Mahenův závěr:

- **Knihovny plní sjednocující úlohu společnosti. Ve veřejném mínění nesmí být sporu o této jejich národní nezbytnosti. Je třeba přesvědčit veškeren národ, záležitost veřejných knihoven musí se stát jeho záležitostí.**

Dědictví klíčových otázek knihovnictví

- Jak hodnotíte tempo (současný stav) vývoje veřejných knihoven?
- Jak udržet čtenáře v knihovnách?
- Pracuje síť knihoven ve prospěch všech občanů?
- Spolupracují knihovny se školami?
- Pracují knihovny pro tvůrčí činnost v národě?

Každý pracuje nejlépe k lepší svobodě národu, který pomáhá rozmnožovati jeho vnitřní sílu.